

مبانی فقهی و حقوقی قرض الحسنه

بارویکرد کارآفرینی اجتماعی

قرض الحسنه، به عنوان نهاد مقدسی است که با خدمت رسانی به انسان‌ها در طول تاریخ بشریت، نگاه ویژه‌ای در کشورهای اسلامی و میان مسلمانان پیدا کرده است. این واژه که در قرآن کریم در چند نوبت از آن سخن به میان آمده است در راه تشویق و ترغیب کسانی که از ثروت و دارایی سهمی دارند، برای دست‌گیری و یاری رساندن اقشار آسیب‌پذیر جامعه نقش آفرین است. فلسفه و چیستی قرض الحسنه، حفظ جایگاه تکوینی مال، ایجاد روح تعاون و همکاری، مشارکت مردم در بهایش، کاهش فقر در جامعه و از همه مهمتر، حذف نظام ربوی از جامعه اسلامی از جمله استراتژی این مبانی به حساب می‌آیند.

نویسنده :

بهروز رضایی دونچالی

شابک : ۱۵۰۰۰۰ ریال : ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۴۰-۱۹-۶

شماره کتابشناسی ملی : ۵۱۸۱۸۱۱

عنوان و نام پدیدآور : مبانی فقهی و حقوقی قرض الحسنه با رویکرد کارآفرینی / نویسنده بهروز رضایی-دونچالی.

مشخصات نشر : ساری : مرکز انتشارات توسعه علوم، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۱۸۱ ص.: مصور، جدول، نمودار.

یادداشت : کتابنامه.

موضوع : قرض الحسنه.

موضوع : Islamic loans*.

موضوع : کارآفرینی.

موضوع : Entrepreneurship.

موضوع : قرض الحسنه -- جنبه های قرآنی.

موضوع : Loans, Islamic -- Qur'anic teaching.

موضوع : قرض الحسنه (فقه).

موضوع : *Islamic loans (Islamic loans).

رده بندی دیویی : ۳۷۱/۲۹۷

رده بندی کنگره : BP۳۹۱.۱۵۲/۵۶۲

سرشناسه : رضایی-دونچالی، بهروز، ۱۳۵۷ -

وضعیت فهرست : فیا

نویسی

مشریت: سحت مطالب کتاب با نویسنده است.

ساری- خیابان ۱۸ دی - مقابل بانک ملی - واحد مطالعات و تحقیقات - (تلفن : ۳۳۳۲۰۰۵۷)

نام کتاب : مبانی فقهی و حقوقی قرض الحسنه با رویکرد کارآفرینی اجتماعی

نویسنده : بهروز رضایی-دونچالی - ناشر : مرکز انتشارات توسعه علوم

چاپ و صحافی: بیکران - شمارگان : ۵۰۰ جلد - نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷

طراحی و چاپ : واحد مطالعات و تحقیقات (۰۹۳۹۱۵۲۰۵۴۷) - قیمت : ۱۰۰۰۰۰ ریال

کد بین المللی کتاب : ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۴۰-۱۹-۶ ISBN - 978-600 - 8640 - 19 - 6

فروش: درفروشگاه های معتبر سراسر کشور - تلفن تماس: ۰۱۱۳۳۳۲۰۰۵۷

آدرس اینترنتی: www.copdsiran.org - پست الکترونیک: copdsiran@gmail.com

حق چاپ محفوظ است.

فهرست مندرجات

پیشگفتار ۹

- فصل اول = کلیات

- ۱- اهمیت و ضرورت نهاد قرض الحسنه ۱۵
- ۲- اهداف و معیار مورد مطالعه ۱۸
- ۳- پیشینه کندوکاو صورت گرفته ۱۸
- ۴- تعاریف لغات و اصطلاحات ۲۰
- ۵- مفهوم قرض ۲۰
- ۶- معنی قرض در لغت ۲۰
- ۷- قرض در آیات قرآن ۲۱
- ۸- دین ۲۱
- ۹- دین در قرآن ۲۱
- ۱۰- آیه اول ۲۲
- ۱۱- آیه دوم ۲۳
- ۱۲- قرض الحسنه ۲۴
- ۱۳- تعریف قرض الحسنه ۲۵
- ۱۴- قرض الحسنه در قرآن ۲۷
- ۱۵- قرض الحسنه در نظام بانکداری اسلامی ۳۰

- فصل دوم: قلمرو کارآفرینی

- ۱- کارآفرینی و ویژگی های آن ۳۳
- ۲- تعریف کارآفرینی ۳۴
- ۳- تعاریف کارآفرینی از دیدگاه شخصیت ها ۳۵

۴-انواع کارآفرینی	۴۴
۵- کارآفرینی مستقل	۴۴
۶- کارآفرینی درون سازمانی	۴۶
۷- کارآفرینی اجتماعی	۴۸
۸- تعاریف کارآفرینی اجتماعی	۴۹
۹- تاثیر کارآفرینی اجتماعی	۵۴
۱۰- مولفه های کارآفرینی اجتماعی	۵۶
۱۱- کسب و کار اجتماعی	۵۸
۱۲- سابقه و زمینه کارآفرینی	۶۱
۱۳- چگونگی آغاز فعالیت های کارآفرینانه اجتماعی	۶۳
۱۴- مراحل فرایند کارآفرینی اجتماعی	۶۴
۱۵- سازمانهای کارآفرین اجتماعی	۶۵
۱۶- ویژگیهای کارآفرینان اجتماعی	۶۶
۱۷- عناصر کارآفرینی اجتماعی	۶۸
۱۸- مزایای کارآفرینی اجتماعی	۷۲
۱۹- چالشهای کارآفرینی اجتماعی	۷۲
۲۰- کسب و کار اجتماعی و بنگاههای اقتصادی	۷۵
- فصل سوم: مبانی نظری و شرایط قرض الحسنه	
۱- قرض در قرآن کریم	۷۹
۲- تفسیر آیه قرض الحسنه	۸۰
۳- پاداش قرض	۸۱
۴- قرض الحسنه	۹۰
۵- تاریخچه	۹۱
۶- اهداف قرض الحسنه	۹۳
۷- احکام قرض الحسنه	۹۴

- ۸- تخصیص منابع قرض الحسنه ۹۵
 - ۹- انواع سپرده‌های بانکی در بانک‌های سنتی ۹۷
 - ۱۰- انواع سپرده‌های بانکی در قانون عملیات بانکی بدون ربا ۹۸
 - ۱۱- تسهیلات قرض الحسنه اعطایی ۱۰۰
 - ۱۲- منابع قرض الحسنه ۱۰۶
 - ۱۳- مصارف منابع قرض الحسنه ۱۰۹
 - ۱۴- فعالیت‌های قرض الحسنه و نظام بانکداری ۱۱۳
 - ۱۵- جایگاه وام قرض الحسنه در نظام بانکی کشور ۱۱۷
 - ۱۶- شرایط اعطای وام قرض الحسنه در نظام بانکی ۱۱۹
 - ۱۷- سپرده‌های بانکی و سهم سپرده قرض الحسنه در آن‌ها ۱۲۱
 - ۱۸- سهم سپرده قرض الحسنه در سهم‌انداز به تفکیک بانک‌های دولتی ۱۲۷
 - ۱۹- صندوق‌ها و مؤسسه‌های قرض الحسنه ۱۴۰
 - ۱۴۵- قرض الحسنه و صدقه ۱۴۵
- فصل چهارم: اثرات قرض الحسنه در اقتصاد -
- ۱- اثر قرض بر پس‌انداز ۱۵۷
 - ۲- اثر قرض بر بخش پولی اقتصاد ۱۵۸
 - ۳- تاثیر بر متغیرهای پولی ۱۶۰
 - ۴- تاثیر روی تابع مصرف ۱۶۰
 - ۵- تاثیر روی تابع توزیع در آمد ۱۶۱
 - ۶- آثار اخروی قرض الحسنه ۱۶۲
 - ۷- آثار اجتماعی و اقتصادی قرض صندوق تعاون (همیاری) یا معاونت (یاری) قرض ۱۶۳
 - ۸- اثر قرض بر مصرف ۱۶۵
 - ۹- نقش قرض الحسنه در اقتصاد زندگی بشر ۱۶۹
 - ۱۰- نقش مسائل اقتصادی شکل اخلاقی جامعه ۱۷۰

۱۱- فقر اقتصادی، انگیزه گناه.....	۱۷۱
۱۲- نتیجه گیری.....	۱۷۴
منابع	۱۷۷

www.ketab.ir

پیشگفتار

اسلام توجه ویژه ای به عدالت اقتصادی دارد و ریشه اصلی بسیاری از مشکلات را توزیع ناعادلانه درآمدها می‌داند و اساس فرهنگ اسلامی به گونه‌ای است که در آن به حل مشکلات مربوط به فقر و عدالت اجتماعی توجه ویژه ای شده است. در واقع کاهش نابرابری های مادی و رفع فقر در هر نظام اقتصادی سهم بسیاری در برقراری عدالت اجتماعی ایفا می‌کند. سیاست‌های مناسب در دستیابی به عدالت اجتماعی براساس جریان وابسته‌ای که کلیه محورها و موضوعاتی که با هم ارتباط نزدیک و تنگاتنگ دارند، تحقق اهداف را نزدیک‌تر خواهد ساخت. نکته این‌جا است که در جهت توزیع متعادل‌تر درآمد، همواره مناطق و نواحی گوناگون یا افق جامع‌ه یکسان بهره‌مند نمی‌شوند و این باعث خواهد شد که دستیابی به عدالت اجتماعی را و نه طولانی‌تر امکان‌پذیر شود. چنانچه افراد کم درآمد و فقیر در این فرایند از بهره‌مند شدن کافی برخوردار باشند می‌توان ادعا کرد که تحقق عدالت اجتماعی هموارتر شده است. در ادبیات عدالت، اجتماعی برابری فرصت‌ها نقش مهمی در کاهش ناعدالتی در توزیع امکانات خواهد داشت. از سوی دیگر گروه‌های کم درآمد جامعه در وضعیتی قرار دارند که توانایی کم‌تری در استفاده از فرصت‌های مالی را در اختیار دارند؛ از این رو هر چه فرصت استفاده از امکانات مالی برای گروه‌های فقیر و کم درآمد محقق باشد، تحقق عدالت اجتماعی عملی‌تر خواهد شد. مکتب اقتصادی اسلام با تحریم ربا، قرض‌الحسنه را به عنوان بهترین شیوه جایگزین برای ربا جهت استفاده از متقاضیانی که توانایی بازپرداخت سود را ندارند در نظر گرفته است که ثروتمندان با در نظر گرفتن پاداش معنوی قرض‌الحسنه داوطلبانه اقدام به انجام آن می‌کنند. در این شیوه امکان را اختیار قرار گرفتن امکانات مالی برای استفاده کنندگان از قرض‌الحسنه که عمدتاً گروه‌های کم درآمد جامعه را تشکیل می‌دهند فراهم می‌گردد. بنابراین با رواج آن و گسترش اجزاء آن عملاً نابرابری‌های زیاد درآمدی از بین می‌رود. از این رو می‌توان گفت نظام اقتصادی اسلام قرض‌الحسنه را به عنوان یکی از شیوه‌ها و ابزارهای مؤثر برای کاهش نابرابری توزیع درآمد در نظر گرفته است که با برقراری جریان پول از طبقات ثروتمند به سمت طبقات کم درآمد و ایجاد زمینه تغییر الگوی تولید، افزایش اشتغال و تأمین نیازهای ضروری طبقات مزبور

می‌تواند در جهت تثبیت درآمدها بین نیازمندان و عدم تمرکز ثروت نقش فعالی داشته باشد. (احمدی، غفاری، یگانه، ۱۳۹۵) قرض‌الحسنه یکی از ابزارهای مناسبی است که در نظام اقتصادی اسلام جهت تحقق روش تکلی «حرمت ربا» در نظر گرفته شده است. با وجود این که انتقال ملکیت در آن رایگان نیست، طلب سود در قرض جایگاهی ندارد و با ماهیت آن ناسازگار است. بنابراین قرض‌الحسنه با انتقال دوره‌ای درآمدها از ثروتمندان به نیازمندان و عدم درخواست سود منافی را برای نیازمندان به دنبال خواهد داشت و وضعیت توزیع درآمد را دست خوش تغییر قرار خواهد داد. قرض‌الحسنه با اثرگذاری طولی که خواهد داشت علاوه بر تأمین نیازهای اساسی با تغییر الگوی تولید، ایجاد اشتغال و کاهش انحصارات، آثار ثانویه‌ای خواهد داشت که در جهت برابر سازی توزیع درآمد عمل خواهد کرد. با این وجود از بین بردن فقر در جامعه اسلامی و تعدیل توزیع درآمدها به حجم قرض‌الحسنه و گسترش آن در جامعه اسلامی و شدت فقر و نابرابری بستگی دارد.

آنچه که در قرض‌الحسنه اهمیت فراوان دارد خصوصی بودن آن و حرکت خود جوش مردم و در زمینه رفع نیازهای ضروری یکدیگر و کاهش عدم توازن در جامعه اسلامی می‌باشد و برای حفظ قرض‌الحسنه به عنوان نهادی که ویژگی‌های یک توزیع مطلوب را داراست دخالت دولت باید صرفاً در زمینه هدایت تقویت انگیزه‌ها و فراهم ساختن زمینه مشارکت هر چه بیش‌تر مردم صورت گیرد. (صدر، ۱۳۹۴)

در همین راستا می‌توان به کسب و کار اجتماعی اشاره کرد. کسب و کار اجتماعی از یک سو به دلیل فعالیت در رقابت بازار، با سایر کسب و کارهای معمولی شباهت دارد، مالک و سهام‌دار دارد و به مانند سایر بنگاه‌های اقتصادی، چالشهای مدیریتی و بازاریابی مواجه است و باید سودآور بماند؛ اما، تفاوت‌های بنیادینی نیز بین این دو دسته از نهادها وجود دارد. از جمله اینکه همانطور که اشاره شد، کسب و کار اجتماعی مطلقاً هدفش حل معضل یا چالشی اجتماعی است. و اگر می‌گوییم باید سودآور باشد، به این خاطر است که این کسب و کار بتواند بدون نیاز به کمک‌های خیریه پابرجا بماند. طریقه ارزشیابی این بنگاه‌ها در پایان سال نیز بر اساس میزان نیل‌شان به هدف اجتماعی صورت می‌گیرد و نه میزان سودآوری اقتصادی.

طریقه تأمین مالی این موسسات نیز شایان توجه است. کسب و کار اجتماعی به سرمایه‌گذار یا سهام‌داران خود، سودی پرداخت نمی‌کند و حداکثر به میزان آورده اولیه را

به ایشان باز می‌گرداند. حال ممکن است این سوال پیش بیاید که چه انگیزه ای برای مشارکت سرمایه گذاران در چنین کسب و کاری وجود دارد؟ و جواب این است که: در کسب و کار اجتماعی، سرمایه گذار به غیر از امکان بازدریافت اصل میزان سرمایه اولیه اش، به خشنودی ناشی از نیل به هدف اجتماعی خود هم می‌رسد و به همین دلیل معمولاً کسانی توانسته اند کسب و کار اجتماعی موفق را راه اندازی کنند، که آرمان ها و اهداف اجتماعی جدی ای دارند.

حذف فشار پرداخت سود سهام داران، کمک خواهد کرد که کسب و کارهای اجتماعی به شکل آزادانه تر پیگیر اهداف اجتماعی خود باشند. درحالیکه سرمایه گذار با تفکر معمول، دیدار حداقل میزان بازگشت سرمایه پیش‌بینی‌شده (مثلاً ۲۵ درصد) اطمینان کند و سپس به عرصه ای وارد شود، اما کسب و کار اجتماعی، چنین دغدغه ای ندارد و حتی در طرح‌هایی که سود رددیک به صفر درصد دارند نیز می‌تواند دست به اقدام بزند و از نظر اجتماعی منشا خدمت بشد. قابلیت آن که بنگاه های اقتصادی معمولی، از آن بی‌بهره هستند.

شیوه تأمین مالی کسب و کارهای اجتماعی، در فرهنگ ایرانی-اسلامی ما، مفهوم بسیار نزدیکی دارد که نامش، «قرض الحسنه» است و این خود ظرفیتی برای رشد این مدل های کسب و کار در ایران می‌تواند باشد.

بنابراین می‌توان گفت از جدیدترین موضوعی که در عرصه کارآفرینی، در کنار کارآفرینی سازمانی و اقتصادی، در محافل علمی مورد توجه قرار گرفته، کارآفرینی اجتماعی است به دلیل خود جوش بودن قرض الحسنه که یکی از ارکان مهم آن می‌باشد. کارآفرینی اجتماعی می‌تواند رویکرد مناسبی برای کیفیت بخشی به این امر باشد. در این فصل به تعاریف مفاهیم کلیدی چون قرض، دین، قرض الحسنه، کارآفرینی، کارآفرینی اجتماعی، کسب و کار اجتماعی و تبیین کارآفرینی اجتماعی بعنوان رویکردی مهم در مبحث قرض الحسنه پرداخته می‌شود.

بهروز رضایی دونهالی

بهار یکهزار و سیصد و نود و هفت